

25 iyun - 9 iyul 2025-ci il №25/26

Auditor kadrlarının hazırlanmasında aktual problemlər

Müasir dövrdə iqtisadi münasibətlərin mürəkkəbləşməsi, global maliyyə sistemlərinin sürətlə integrasiya olunması və ictimai maraqların qorunması zərurəti auditor peşəsinin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Audit fəaliyyəti iqtisadi subyektlərin fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunması, maliyyə hesabatlarının etibarlılığının yoxlanılması və risklərin düzgün qiymətləndirilməsi baxımından fundamental rol oynayır. Bu proseslərdə iştirak edən auditorların peşəkarlıq səviyyəsi, etik dəyərlərə sadiqliyi və müasir biliklərə yiyələnməsi iqtisadiyyatın sağlam inkişafının və cəmiyyətin maliyyə sistemlərinə olan etimadının əsas şərtlərindəndir.

Audit fəaliyyətinin keyfiyyəti, bilavasitə auditor kadrlarının hazırlıq səviyyəsi ilə sıx bağlıdır. Auditor, sadəcə mühasibat sənədlərini yoxlayan texniki mütəxəssis deyil, eyni zamanda iqtisadi prosesləri təhlil edən, riskləri qiymətləndirən, hüquqi və etik normalara əsaslanan qərarlar qəbul edən analitik düşüncəyə malik bir peşəkar olmalıdır. Belə bir mühitdə auditor kadrlarının hazırlanması məsələsi ölkələrin maliyyə sabitliyi və korporativ idarəetmə sistemlərinin gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Lakin təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, bu gün bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda auditor kadrlarının hazırlanması sahəsində sistemli problemlər mövcuddur. Bunlara auditor peşəsinin gənclər üçün kifayət qədər cəlbedici olmaması, ali təhsil və praktika arasında kəsilmə, beynəlxalq səviyyəli sertifikatların əlçatan olmaması, texnoloji yeniliklərə uyğunlaşmanın zəifliyi, xarici dil maneələri və etik təlimin formal xarakter daşması kimi məsələlər daxildir. Bu cür problemlər auditorluğun nüfuzuna və keyfiyyətinə birbaşa mənfi təsir göstərir. Günümüzdə peşəkar auditor kadrlarının yetişdirilməsi yalnız milli tələblərlə deyil, eyni zamanda beynəlxalq standartlarla da uyğunlaşdırılmalıdır. Beynəlxalq Audit Standartları (ISA), Beynəlxalq Etik Kodeks (IESBA), həmçinin davamlılıq (ESG) hesabatlılığına dair yeni tələblər auditorun funksiyasını daha mürəkkəb və məsuliyyətli etmişdir. Buna görə də, auditor hazırlığı sadəcə təhsil müəssisələrinin və təlim kurslarının işi olmaqdan çıxaraq, dövlət, iş dünyası, peşə təşkilatları və akademik qurumlar arasında əməkdaşlığa əsaslanan çoxşaxəli bir fəaliyyət sahəsinə çevrilməlidir.

Bu məqalədə auditor kadrlarının hazırlanması sahəsində mövcud olan aktual problemlər sistemli şəkildə təhlil olunacaq, onların səbəbləri və nəticələri araşdırılacaq və gələcək üçün mümkün həll yolları müzakirə ediləcəkdir.

1. Peşəkar kadr çatışmazlığı və peşəyə marağın azalması

Son illərdə Azərbaycanda və digər ölkələrdə auditor peşəsinə marağın

Elmira Hacıyeva,
Azərbaycan Respublikası
Auditorlar Palatasının Kadr
hazırlığı idarəsinin rəisi

nəzərəcarpacaq dərəcədə azalması müşahidə olunur. Bu tendensiyanın bir neçə səbəbi vardır:

- Auditorluq peşəsinin gənclər üçün yetərlincə tanıdılmaması və ictimai aləmdə maraqlı və dinamik sahə kimi təqdim olunmaması;
- Peşəkar yüksəliş və maddi təminat imkanlarının məhdudluğu;
- Beynəlxalq imkanlarla müqayisədə yerli əmək bazarının auditorlara daha az cazibədar olması.

Bu vəziyyət nəticəsində həm dövlət sektorunda, həm də özəl sektorda auditə olan ehtiyac artsa da, onu qarşılayacaq kadr bazası genişlənmir. Yeni nəsil auditorların hazırlanmasında bu boşluğun dərinləşməsi həm audit keyfiyyətinə, həm də ümumilikdə maliyyə şəffaflığına mənfi təsir göstərir.

2. Təhsil və praktiki bacarıqlar arasında uçurum

Ali təhsil müəssisələrində tədris olunan audit fənləri əsasən nəzəri xarakter daşıyır. Tələbələr auditin real dünyadakı tətbiqini, sənəd dövriyyəsini, risk əsaslı yanaşmanı, daxili nəzarət testlərini və rəqəmsal audit prosedurlarını əyani şəkildə öyrənmək imkanı tapmır. Universitetlərdə:

- Müasir audit proqram təminatları və texnologiyaları ilə təchiz olunmuş laboratoriyalar mövcud deyil.
- İnteraktiv və simulyasiya əsaslı təlim metodları tətbiq olunmur.
- Təcrübə proqramları ya formaldır, ya da keyfiyyətsiz təşkil olunur.

Bu isə auditor olmaq istəyən gənclərin peşə fəaliyyətinə hazırlıqsız başlamasına səbəb olur.

3. Sertifikatlaşdırma sisteminin zəifliyi və davamlı təlimin olmaması

Audit peşəsinin beynəlxalq səviyyədə tanınması üçün ACCA, CIA, CPA, CISA kimi beynəlxalq sertifikatlar həlledici əhəmiyyət daşıyır. Lakin Azərbaycanda:

Bu sertifikatlara hazırlaşdıran təlim mərkəzləri azdır və bir çox hallarda qiymətlər baha olur.

Dövlət və ya peşə birlikləri tərəfindən stimulyasiya və ya subsidiyalar yoxdur.

Auditorlar üçün nəzərdə tutulmuş davamlı peşə inkişafı proqramları (CPD) ya sistemli keçirilir, ya da qeyri-formal xarakter daşıyır.

Bu vəziyyət auditorların biliklərinin köhnəlməsinə və sürətlə dəyişən tələblərə uyğunlaşmamasına gətirib çıxarır.

4. Rəqəmsal transformasiyaya uyğunlaşma çətinliyi

Süni intellekt, avtomatlaşdırma və "blockchain" texnologiyaları artıq audit fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Yeni dövrün auditoru aşağıdakılar üzrə biliklərə malik olmalıdır:

- Data analitikası və statistik alətlərdən istifadə;
- Audit proqram təminatlarının tətbiqi (məsələn, IDEA, ACL, CaseWare);
- Kiber risklərin və rəqəmsal fırıldaqçılığın aşkarlanması.
- Lakin mövcud təhsil proqramlarında bu sahələr ya nəzərə alınmır, ya da çox səthi şəkildə toxunulur. Ənənəvi metodlarla işləyən auditorların yeni texnoloji mühitə adaptasiyası isə çox zəifdir.

5. Xarici dil maneəsi

Audit fəaliyyəti qlobal xarakter daşıdığı üçün beynəlxalq normativ sənədlərin, təlimatların və standartların ingilis dilində oxunub başa düşülməsi vacibdir. Lakin:

Auditorların çox az hissəsi ingilis dilində peşəkar səviyyədə fəaliyyət göstərə bilər. Təlim materialları və resurslar lokal dillərə tərcümə olunmur.

Xarici müəllimlərin iştirakı ilə seminar və ya vebinarlar çox məhduddur.

Bu da auditorların beynəlxalq praktika və biliklərdən faydalanmasını əngəlləyir.

6. Etik dəyərlərin zəif təşkili və tətbiqi
Etika auditorluqda yalnız nəzəri anlayış deyil, auditin keyfiyyəti və cəmiyyətin etimadı üçün əsas şərtədir. Lakin etik məsələlərin tədrisi:

Ənənəvi və formal yolla keçirilir, real həyat nümunələrinə əsaslanmır. Auditorlar arasında etik dilemmaları təhlil etmə bacarığı zəifdir. İntizam pozuntularına dair məcburi etik təlimlər və interaktiv müzakirələr keçirilmir.

Etik qaydalara riayət edilməməsi auditor rəyinin obyektivliyinə kölgə sala bilər və bütün audit sisteminin etibarına zərər vura bilər.

7. Normativ-hüquqi biliklərin tədrisə integrasiyası zəifdir

Auditor yalnız maliyyə sənədləri ilə deyil, həm də qanunvericilik bazası ilə işləyir. Beynəlxalq Audit Standartları (ISA), Vergi Məcəlləsi, Mülki Məcəllə, Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında Qanunu və s. auditorun gündəlik işinin

bir hissəsidir. Təəssüf ki, bu sahədə tədris materialları sistemlidir.

Qanunvericilikdəki dəyişikliklər təlim proqramlarına vaxtında integrasiya olunmur. Hüquqi təhlil və risk qiymətləndirmə bacarıqları formalaşdırılmır.

Bu da auditorların qərarvermə prosesində və hüquqi risklər qarşısında zəif mövqedə qalmasına səbəb olur.

Yuxarıda təhlil olunan problemlər auditor kadrlarının hazırlanmasının kompleks və çoxşaxəli bir sahə olduğunu bir daha sübut edir. Məlum olur ki, yalnız təkcə ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti ilə bu sahədə keyfiyyətli nəticə əldə etmək mümkün deyil. Auditor peşəsi sürətlə dəyişən iqtisadi, texnoloji və hüquqi realiyalara uyğunlaşmalıdır. Bu isə yalnız bütün maraqlı tərəflərin – dövlət, ali təhsil müəssisələri, audit şirkətləri, peşə birlikləri və beynəlxalq təşkilatların koordinasiyalı əməkdaşlığı ilə mümkün ola bilər.

Auditor kadrlarının keyfiyyətli hazırlanması və peşəyə inamın artırılması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə məqsədyönlü tədbirlərin görülməsi zəruridir:

1. Auditor peşəsinin ictimai nüfuzunun artırılması

Auditorluğun cəmiyyət üçün vacibliyini vurğulayan maarifləndirici kampaniyaların həyata keçirilməlidir.

Gənclərin bu sahəyə marağını artırmaq üçün audit sahəsində müsabiqələr, seminarlar, karyera günləri təşkil olunmalıdır. Auditorluğun rəqəmsal və strateji düşüncə tələb edən müasir peşə kimi təqdim olunması vacibdir.

2. Tədris proqramlarının praktiki əsaslarla yenilənməsi və Universitet proqramlarına real audit işlərinə dair təcrübə yönümlü fənlər əlavə olunmalıdır (məsələn, "Risk əsaslı audit", "Daxili nəzarət və IT audit" və s.).

Simulyasiya platformaları, case study və rol oynama (role play) metodikası tətbiq olunmalı, tələbələr real audit situasiyalarını analiz etməyə təşviq olunmalıdır.

Audit kurslarına mütəxəssis auditorlar və sənaye təmsilçiləri dəvət olunaraq praktik təcrübə mübadiləsi aparılmalıdır.

3. Sertifikatlaşdırma sisteminin genişləndirilməsi və əlçatanlığın təmin olunması

Beynəlxalq səviyyəli sertifikat proqramlarına (ACCA, CIA və s.) dövlət və ya özəl sektor tərəfindən təqaüdlər ayrılmalıdır.

Yerli auditorlar üçün bu imtahanlara hazırlıq proqramları təşkil edilməli və müvafiq resurslar (test bazaları, kitabxana və onlayn materiallar) təqdim olunmalıdır.

Auditorlar üçün davamlı peşə inkişafı (CPD) üzrə minimum illik təlim saatları məcburi edilməli və bu sahədə monitorinq gücləndirilməlidir.

4. Texnoloji transformasiyaya cavab verən təlimlər Auditor kadrları üçün data analitikası, süni intellekt, rəqəmsal

alətlər və proqram təminatları üzrə ixtisasartırma kursları keçirilməlidir.

Audit sahəsində istifadə olunan proqram təminatlarına dair praktiki laboratoriyalar yaradılmalı, tələbələr bu alətlərlə işləməyi öyrənməlidir.

Yeni texnologiyaların yaratdığı etik və hüquqi problemlər də tədrisin tərkib hissəsi olmalıdır.

5. Xarici dil hazırlığının gücləndirilməsi və Auditorluq üzrə təhsil proqramlarında ingilis dili fənləri peşə yönümlü şəkildə (məsələn, "Audit English", "Accounting Vocabulary") keçirilməlidir.

Tələbələr və auditorlar üçün terminoloji lüğətlər, tərcümə edilmiş audit standartları və tədris vəsaitləri hazırlanmalıdır. Beynəlxalq mütəxəssislərlə birgə treninqlər və vebinarlar təşkil olunaraq, iştirakçılar interaktiv mühitdə dil bacarıqlarını tətbiq etməlidirlər.

6. Etik təlimlərin təkmilləşdirilməsi və Audit təlimlərində etik məsələlər yalnız nəzəri şəkildə deyil, real hadisələr əsasında analiz olunmalıdır.

Etik qərarvermə bacarığını inkişaf etdirmək üçün etik dilemmaların həlli üzrə interaktiv simulyasiyalar keçirilməlidir. Auditorlar üçün etik pozuntuların nəticələri barədə maarifləndirici broşürlər, kodekslər və praktiki bələdçilər hazırlanmalıdır.

7. Qanunvericiliyə integrasiya olunmuş tədris sistemi çərçivəsində auditor kadrları həm beynəlxalq standartları, həm də yerli qanunvericiliyin tələblərini sistemli şəkildə öyrənməlidirlər.

Audit proqramlarına "ƏL/TMM", "Vergi yoxlamaları", "Əməyin audit" kimi aktual hüquqi mövzular əlavə olunmalıdır.

Müvafiq dövlət qurumları ilə əməkdaşlıq edərək tələbələrin real hüquqi mühitlə tanışlığı təmin edilməlidir (praktika, seminar, təlim).

8. Audit sahəsində dövlət və özəl sektor əməkdaşlığının gücləndirilməsi və Auditorlar Palatası, Maliyyə Nazirliyi, ali təhsil müəssisələri və audit şirkətləri arasında ortaq tədris və təcrübə platformaları yaradılmalıdır.

Kadrların hazırlanmasına audit firmalarının cəlb olunması ilə daha məqsədyönlü nəticələr əldə edilə bilər.

Audit sahəsində regional kadr hazırlığı mərkəzləri təsis olunmalı, regionlarda da təlim imkanları genişləndirilməlidir.

Yekun olaraq:

Auditor kadrlarının hazırlanması iqtisadiyyatın şəffaflığı, investor etimadı və ictimai maliyyə intizamı üçün əsas şərtlərdən biridir. Bu sahədə mövcud olan problemlərin həlli sadəcə tədris proqramlarının deyil, bütövlükdə idarəetmə, iqtisadi planlama və peşə siyasətinin bir hissəsi olmalıdır. Integrasiya olunmuş, texnologiyaya uyğun, etik və praktik əsaslı hazırlıq sistemləri sayəsində gələcəyin auditorları həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə uğurla fəaliyyət göstərə biləcəklər.